

“พุทธาวตาร” กับ “ทสรถชาติก”: พุทธในพราหมณ์-ฮินดู พราหมณ์-ฮินดูในพุทธ

แคทรียา อังทองกำเนิด^๑

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในรูปพระนารายณ์อวตารหรือที่รู้จักกันในชื่อปางพุทธาวตาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในรูปพระโพธิสัตว์ โดยศึกษาจากนารายณ์สิบปาง คำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา และทสรถชาติก ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตารไม่ได้รับการยอมรับในบริบทสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ ไม่ปรากฏชื่อปางพุทธาวตาร มีเพียงลลิตนารายณ์สิบปางที่คงชื่อปางดังกล่าวไว้ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดใด ๆ เกี่ยวกับปางนี้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตารปรากฏอีกครั้งในคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา แม้จะมีการกล่าวถึงเรื่องพุทธาวตารแต่จะเห็นได้ว่าเรื่องราวที่ปรากฏเป็นไปในลักษณะการโต้ตอบความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าคือพระนารายณ์อวตาร ส่วนเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในรูปพระโพธิสัตว์กลับได้รับการยอมรับในสังคมไทย เนื่องจากในทสรถชาติก พระรามพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้รับการปรับเปลี่ยนฐานะให้กลายเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าพระชาติหนึ่ง และได้มีการปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามให้เข้ากับคติความศรัทธาแบบพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธาวตาร, ทสรถชาติก, พระโพธิสัตว์

---

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

“Buddha Avatar” and the “Dasaratha Jataka”: Buddhism in Hinduism and Hinduism in Buddhism

Catthaleeya Aungthongkamnera^๑

Abstract

The purpose of this research is to examine the narratives that portray the Buddha as an avatar of Narayana (Vishnu) (also known as the Buddha Avatar) and the narratives that portray Phra Ram as a Bodhisattva. The texts chosen for analysis include *Lilit Narai Sip Pang*, the *Verse of Shiva Pratima*, and the *Dasaratha Jataka*. The analysis, on the one hand, reveals that the narratives that portray the Buddha as an avatar of Narayana (Vishnu) are not widely accepted in the context of Thai Buddhism. Among various versions of *Narai Sip Pang*, the Buddha Avatar only appears in *Lilit Narai Sip Pang* and no further details are given. This concept of the Buddha Avatar is also found in the *Verse of Shiva Pratima*, but it appears only in the form of a counter-narrative to the belief that the Buddha is really an avatar of Narayana (Vishnu). On the other hand, the narratives that portray Phra Ram as a Bodhisattva are more generally accepted in the religious context of Thai society. It is also found that in the *Dasaratha Jataka*, Phra Ram, one of the Hindu deities, was revised to be recognized as the Buddha in one of his previous lives. The narratives gradually were changed to adapted Phra Ram to conform to Buddhist beliefs.

Keywords : Buddha Avatar, the Dasaratha Jataka, Bodhisattva

---

^๑ Lecturer, Department of Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University.

บทนำ

ตำนานปรัมปรา (myth) เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้า เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความเชื่อทางศาสนาของแต่ละกลุ่มชน ตำนานปรัมปราของชนชาติไทย-ไท หลายเรื่องสะท้อนให้เห็นความขัดแย้ง และการผสมผสานระหว่างศาสนาได้เป็นอย่างดี ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง กล่าวถึงความขัดแย้งและการผสมผสานระหว่างศาสนาตั้งเดิม กับพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในตำนานปรัมปราของชนชาติไทย-ไทว่า

ในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทนี้มีความขัดแย้งในระบบความเชื่อ ทางศาสนา ระหว่างความเชื่อตั้งเดิมในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ (ซึ่งอยู่ในรูปของความเชื่อเกี่ยวกับแกน ผีดำ ผีปญา ผีน้ำ ผีดิน ขวัญ เช่น ขวัญข้าว ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญช้าง เป็นต้น) กับความเชื่อ ทางพุทธศาสนาซึ่งผู้ปกครองรับเข้ามาและในที่สุดก็เข้ามาอยู่ใน วิถีชาวบ้านเช่นกัน แต่วิถีชาวบ้านต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเกิดการปะทะกันทางความเชื่อว่า “ใครจะมีบารมีมากกว่ากัน” และจะเลือกนับถือฝ่ายใดทีระหว่างฝ่ายพุทธในรูปของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระอินทร์พระพรหม ฯลฯ กับฝ่ายความเชื่อตั้งเดิม ในรูปของพญานาค ยักษ์ ผีต่าง ๆ แต่ท้ายที่สุดสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม ไทย-ไท ก็คือ ได้มีการผสมผสานความเชื่อทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ฝ่ายความเชื่อตั้งเดิมได้ยอมแพ้ให้แก่ฝ่ายพุทธ (ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๕๗: ๓๔๙-๓๕๐)

นอกจากตำนานปรัมปราจะสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งและการผสมผสาน ระหว่างศาสนาตั้งเดิมกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีตำนานที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้ง ระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากตำนาน การประลองฤทธิ์ระหว่างพระอิศวรและพระพุทธเจ้าด้วยการเล่นซ่อนหา ซึ่งท้ายที่สุด พระพุทธเจ้ามีชัยชนะเหนือพระอิศวร^๑ การแข่งขันระหว่างศาสนานี้มิให้พบเห็นได้อยู่

---

^๑ การใช้คำว่า พระอิศวร และพระศิวะในบทความนี้เป็นคำที่ใช้แทนกัน หมายถึง พระเป็นเจ้าองค์เดียวกัน

เสมอตั้งเช่นในประเทศอินเดีย เมื่อครั้งที่ศาสนาพราหมณ์กำลังเสื่อม พุทธศาสนากำลังเฟื่องฟู พระพุทธเจ้าถูกรวมเข้าไปเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ^๔หรือรู้จักกันในชื่อปางพุทธาวตาร ตั้งเรื่องราวที่ปรากฏใน*คัมภีร์ปุราณะ* การกระทำดังกล่าวเป็นวิธีการผสมผสานพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอย่างแยกคางผู้คนในอินเดียโดยเฉพาะผู้ที่นับถือไวษณพนิกายต่างยอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ การรับเอาพระเป็นเจ้าของเจ้าต่างศาสนาผสมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาหลักที่นับถือในพุทธศาสนาก็ปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกันดังจะเห็นได้จากเรื่อง*ทศรชชาติ* ที่รวมเอาพระรามเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ จากข้อสังเกตดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตาร ใน*นารายณ์สิบปาง คำกาพย์เรื่องพระศิวประวัติมา* และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามใน*ทศรชชาติ* ในฐานะตำนานศาสนาเพื่อศึกษาการยอมรับหรือการปฏิเสธเรื่องเล่าของพระเป็นเจ้าของเจ้าต่างศาสนาในสังคมไทย

งานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนารายณ์สิบปางได้แก่ *คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย* ของนิยะดา เหล่าสุนทร *วาทกรรมเรื่องนารายณ์สิบปาง: การรื้อสร้างองค์ความรู้เรื่องเทพปรณัมฮินดูในสังคมไทย* ของบาทหยัน อิ่มสำราญ งานที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนิทานพระรามได้แก่ *รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน* ของศิริพร จิตะฐาน *รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทย: การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย* ของศิริพร จิตะฐาน ณ ถลาง *นิทานพระรามในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา* ของประคอง นิมมานเหมินท์ ในตอนหนึ่งของบทความศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมพระรามในชาติกพื้นบ้านของล้านนากับทศรชชาติของกลุ่มชนชาติไท จากการสำรวจงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่ายังไม่มีงานวิจัยเล่มใดศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์ในแง่มุมของการรับเรื่องเล่าของศาสนาต่างศาสนาในสังคมไทย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเด็นดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๒ ประการคือ ประการแรกเพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร และพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์ ประการที่สองเพื่อศึกษาการยอมรับหรือการปฏิเสธเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าของเจ้าต่างศาสนาในสังคมไทย

^๔ การใช้คำว่า พระวิษณุ และพระนารายณ์ ในบทความนี้ เป็นคำที่ใช้แทนกัน หมายถึงพระเป็นเจ้าขององค์เดียวกัน

พุทธอวตาร-พระพุทเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตาร

ประมาณกลางศตวรรษที่ ๖ ในคัมภีร์ปุราณะ พระพุทเจ้าได้รับการยอมรับว่าเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ (Joshi, L., 1967: 8-9) ในคัมภีร์ภาควัตปุราณะ กล่าวถึง พระวิษณุจะอวตารลงมาเป็นพระพุทเจ้าไว้สั้น ๆ ว่า “Then after full advent of the Kali Age, (He) will be born with Buddha as His name, and a son of Ajana in the Kikata country” (Shastri, J.L. (Ed.), 2542: 29) และความอีกตอนหนึ่งในคัมภีร์ภาควัตปุราณะกล่าวถึงการอวตารของพระวิษณุเป็นพระพุทเจ้าว่า ...Then he would incarnate as Buddha and would delude by his disputations and dialectics those who, though ineligibile, will try to perform sacrifice. (Shastri, J.L. (Ed.), 2542: 1920)

บทบาทของพระวิษณุในรูปพระพุทเจ้าอวตารยังปรากฏในสัทกันปุราณะ ความว่า พระทีโวทาส (Divodāsa) ครองแคว้นกาสิ (พาราณสี) ตามคำร้องขอของพระพรหม โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องให้เทพองค์อื่น ๆ ละทิ้งโลก พระคิเวต้องละทิ้งเมืองกาสิไป เมื่อพระทีโวทาสครองราชย์มายาวนานถึง ๘,๐๐๐ ปี เหล่าเทพและพระคิเวที่ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขดังกล่าว พระคิเวได้ให้ผู้ส่งสารของพระองค์ไปแจ้งข่าวแก่พระวิษณุ พระวิษณุในรูปของพระพุทเจ้า พระลักษมีในรูปของดาบสินี พระครุฑในรูปของบันยกริตติ มาปรากฏพระองค์ในเมืองกาสิตามคำร้องขอของพระคิเว พระวิษณุในรูปของพระพุทเจ้าได้สอนผู้คนในเมืองว่า จักรวาลปราศจากผู้รังสฤษฎ์ การกล่าวว่ พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างนั้นเป็นสิ่งที่ผิด เพราะพระนามของพระพรหม พระวิษณุ และพระรุทรเป็นเพียงชื่อของสิ่งมีชีวิตดังเช่นพวกเรา ความตายคือการนอนหลับที่สันติ ความสุขขารมณคือสวรรค์ และความทุกข์ขารมณคืออนรกเท่านั้น การหลุดพ้นจากอวิชชาคือความปิติ การบวงสรวงคือการกระทำที่โง่เขลา เช่นเดียวกับพระลักษมีได้สอนเหล่าสตรีในเมืองว่า ร่างกายต้องเสื่อมโทรมลง ก่อนที่ร่างกายจะเป็นธูสิศวรผลิตเพลินด้วยการให้ ความแตกต่างระหว่างวรรณะเป็นเพียงความคิดไร้ประโยชน์ ผลของการเผยแผ่คำสอนดังกล่าวทำให้พระทีโวทาสท้อแท้และต้องการสละราชสมบัติ พระวิษณุในรูปของพราหมณ์มาปรากฏพระองค์ต่อหน้าพระทีโวทาส พระทีโวทาสถามถึงหนทางที่เขาจะได้บรรลุปิติสุดท้าย พระวิษณุในรูปพราหมณ์แนะนำให้เขาอุทิศตนให้กับพระรูปของพระคิเว และบวงสรวงพระคิเว แล้วเขาจะได้รับสิ่งที่ปรารถนา พระทีโวทาสสละ

ราชสมบัติให้แก่พระโอรสและปฏิบัติตามคำแนะนำของพราหมณ์ ขณะที่เขาบูชาพระศิวลึงค์ พระศิวะปรากฏพระองค์ และรับเขาไปสู่ไกรลาส (Wilkins, W. J., 2003: 227-230)

แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยสิ้นเชิง แต่ผู้คนในอินเดียใต้ในศตวรรษที่ ๙ ยอมรับพระพุทธเจ้าอย่างแพร่หลายว่าเป็นปางหนึ่งของพระวิษณุ ดังความที่ Joshi กล่าวว่า ในศตวรรษที่ ๙ พระพุทธเจ้าในฐานะอวตารของพระวิษณุได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในอินเดียใต้ (Joshi, L., 1967: 401)

เหตุที่ผู้คนในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูยอมรับว่าพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตาร แม้ว่าเมื่ออวตารลงมาบนโลกมนุษย์แล้ว จะแสดงคำสอนขัดแย้งกับคำสอนดั้งเดิมนั้น เพราะการอวตารในแต่ละครั้งนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติพันธกิจที่ได้รับมอบหมายหรือได้รับการร้องขอให้สำเร็จ ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นเรื่องการบรรลุพันธกิจเป็นสำคัญ ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในอินเดียต่างก็นับถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นับถือไวษณพนิกาย ด้วยเหตุที่ถือว่าพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตาร ชนกลุ่มนี้ก็นับถือบูชาสถานที่ของฝ่ายพุทธด้วย ดังความที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงผู้นับถือไวษณพนิกายที่ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นปางหนึ่งของพระวิษณุ และได้พากันมากราบไหว้พระเจดีย์พุทธคยา ไว้ในหนังสือ**นิทานโบราณคดี**ว่า

...ที่เมืองคยานั้นมีเจดีย์สถานของโบราณที่คนนับถือมาก ๒ แห่งคือที่ตำบลคยาสิระ มีวัดวิษณุบาทเป็นที่นับถือของพวกฮินดูแห่งหนึ่ง กับวัดพุทธคยาเป็นที่นับถือของพวกพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง แม้ที่พุทธคยาพวกฮินดูก็ไปบูชา เพราะพวกฮินดูที่เมืองคยาถือคติฝ่ายวิษณุเวทโดยมาก ถือว่าพระวิษณุอวตารลงมาเป็นพระพุทธเจ้า ดังกล่าวในเรื่อง นารายณ์สิบปาง จึงมีคนต่างด้าวทั้งพวกฮินดูและพวกถือพระพุทธศาสนาพากันบูชาที่เจดีย์สถานทั้งสองแห่งนั้นตั้งปีละ ๑๐๐,๐๐๐ คนเป็นนิตย์ (สมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๖: ๗๓)

ความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าคืออวตารของพระวิฆณุ แม้จะได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้นับถือวัชณพนิกาย แต่เมื่อความคิดเรื่องดังกล่าวมาปรากฏในสังคมไทยที่มีประชากรนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ความคิดดังกล่าวกลับไม่ปรากฏแพร่หลายในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จาก**คัมภีร์นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ ฉบับคุณหญิงเลื่อน และฉบับหอสมุดแห่งชาติ** ไม่ปรากฏเรื่องพุทธอวตาร มีแต่เพียงเรื่องสมณาวตารเท่านั้นที่ได้รับการกล่าวถึงเรื่องราวอยู่ในทุกฉบับ ยกเว้น **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่คงชื่อปางพุทธอวตารไว้ เพื่อไม่ให้เสียเค้าเรื่องเดิม และถึงแม้พระองค์จะคงชื่อปางดังกล่าวไว้ แต่จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้กล่าวให้รายละเอียดใด ๆ เกี่ยวกับปางนี้เลย แต่กลับกล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศยิ่งกว่าเทพในสรวงสวรรค์ ตรัสรู้แล้วทรงสั่งสอนอุตตมธรรม เหล่าสาวกของพระพุทธองค์ได้เผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์สืบไป ดังความว่า

โพษณปางที่เก้า	ลำดับ
สมณะโคตม	พุทธเจ้า
นี่เพราะจะไม่รับ	รองพระ เสียเลย
เกรงว่าจะเสียเค้า	มากไป
เราไซ้ยอมรู้อยู่	ไปฉงน
ว่าพระสุดตจอม	โลกนั้น
เป็นเลิศ ฦ สากล	ยิ่งกว่า
สุรเทพในชั้น	สรวงสวรรค์
อรหันต์ตรัสรู้	แล้วสอน
อุตตมธรรมอัน	ต้องแท้
สาวกท่านเที่ยวจร	สอนต่อ
แผ่พระศาสนาแล้	สืบสาย
ด้วยกายมนัสน้อม	บูชา
พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์	เลิศแก้ว

รัตนัตตะยา
ขจัดอุปัทวแผ้ว

นภาพ
ภัยพาล สิ้นแลฯ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๔: ๓๙๐)

แม้ในนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ และลิลิตนารายณ์สิบปางจะไม่ได้กล่าวถึง หรือให้รายละเอียดเกี่ยวกับพุทธาวตาร แต่กลับพบการอ้างถึงเรื่องราวเกี่ยวกับ พุทธาวตารในคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา ของพระยาอุปกิตศิลปสาร ซึ่งใน ความตอนหนึ่งกล่าวถึงความถึงเรื่องราวเมื่อครั้งพระนารายณ์ได้รับพระบัญชาจากพระศิวะ ให้อวตารลงมาในรูปพระพุทธรูปเจ้าซึ่งตรงกับเรื่องราวในปางพุทธาวตาร

คำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา ของพระยาอุปกิตศิลปสาร เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับที่มาของพระพุทธรูปปางพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่เหนือเศียรพระศิวะ เนื้อหา กล่าวถึงพระศิวะที่ต้องการรบกวนการแสดงธรรมของพระพุทธรูปเจ้า แต่ไม่สามารถ ทำได้สำเร็จ และได้ทำพระพุทธรูปเจ้าประลองฤทธิ์ผลัดกันซ่อนหา พระศิวะซ่อนกายถึง ๓ ครั้ง แต่ทุกครั้งพระพุทธรูปเจ้าก็สามารถหาพบ เมื่อถึงคราวที่พระพุทธรูปเจ้าซ่อนพระองค์ บ้างพระศิวะกลับหาพระพุทธรูปเจ้าไม่พบจึงขอให้พระพุทธรูปเจ้าแสดงที่ซ่อนแห่งพระองค์ พระพุทธรูปเจ้าทรงยืนอยู่เหนือพระเศียรของพระศิวะ พระพุทธรูปเจ้าได้เทศนาจนพระศิวะ ขอมรับเสื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา และได้สั่งให้บริวารสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าไว้เหนือ พระเศียรของพระองค์ไว้บูชา

เรื่องราวการซ่อนหาระหว่างพระอิศวรและพระพุทธรูปเจ้านั้นปรากฏในคัมภีร์ **โลกบัญญัติ คัมภีร์โลกสันฐานโชตรตนคณฐี และคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจยภถา** (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, ๒๕๔๘: ๑๘) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการ ซ่อนหาระหว่างพระอิศวรและพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์**โลกบัญญัติ คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจยภถา** และคำกาพย์เรื่องพระศิวประติมา โดยจะเปรียบเทียบ โคร่งเรื่องให้เห็นในตารางต่อไปนี้

คัมภีร์โลกบัญญัติ	คัมภีร์ไตรภูมิ โลกวินิจยกถา	คำภายีเรื่อง พระศิวะประติมา
พระอิศวรปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา	พระอิศวรปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา	พระศิวะปรารถนาทำลาย สมาธิขณะพระพุทธเจ้า แสดงธรรมเทศนา
พระอิศวรเสนอให้ พระพุทธเจ้าช้อนหา	พระอิศวรทำพระพุทธเจ้า ประลองฤทธิ์ด้วยการ ช้อนหา	พระศิวะทำพระพุทธเจ้า ประลองฤทธิ์ให้ผลัดกัน ช้อนหา
พระอิศวรช้อนพระองค์ ถึงแสนชั้นดินแต่พระพุทธ- เจ้าหาพบ	พระอิศวรช้อนพระองค์ ถึงแสนชั้นดินแต่พระพุทธ- เจ้าหาพบ	พระศิวะช้อนพระองค์ถึง ๓ครั้ง ครั้งแรกช้อนพระองค์ อยู่ยอดพรหมพิมานแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
		ครั้งที่ ๒ พระศิวะช้อน พระองค์ในพสุธาแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
		ครั้งที่ ๓ พระศิวะช้อน พระองค์ในยมโลกแต่ พระพุทธเจ้าหาพบ
พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ทรงยืนใกล้ทิพยจักขุของ พระอิศวรแต่พระอิศวร หาไม่พบ	พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ทรงยืนอยู่ใกล้พระเศียร ของพระอิศวรแต่พระอิศวร หาไม่พบ	พระพุทธเจ้าช้อนพระองค์ ติดปลายเส้นพระเกศของ พระศิวะ
พระอิศวรขอให้พระพุทธเจ้า ปรากฏพระองค์	พระอิศวรขอให้พระพุทธ- เจ้าปรากฏพระองค์	พระศิวะขอให้พระพุทธเจ้า แสดงพระองค์
พระพุทธเจ้าเนรมิตบันได แก้ว และทรงแสดง ปาฏิหาริย์	พระพุทธเจ้าแสดงธรรม เทศนาแก่พระอิศวรและ ทรงเนรมิตบันไดแก้ว และทรงแสดงปาฏิหาริย์	พระพุทธรูปเจ้าแสดง พระธรรมเทศนาแก่ พระศิวะ

คัมภีร์โลกบัญญัติ	คัมภีร์ไตรภูมิ โลกวินิจจนกถา	คำกาพย์เรื่อง พระศิวะประติมา
พระอิศวรทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปเจ้าและพระพุทธรูป- ศาสนา	พระอิศวรทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปเจ้า และ พระพุทธรูปศาสนา	พระศิวะทรงเลื่อมใสใน พระพุทธรูปศาสนา
	พระอิศวรตั้งความปรารถนา ของเป็นพระพุทธรูปเจ้าใน อนาคตกาล	
พระอิศวรสร้างหอบพระ- ปฏิมา แต่งตั้งให้ลึงรักษา	พระอิศวรสร้างพระวิหาร แต่งตั้งให้ลึงรักษา	พระศิวะประกาศแก่บริวาร ของพระองค์ใครที่จะ สร้างรูปพระองค์ไว้บูชา ให้สร้างรูปพระพุทธรูปเจ้า เหนือพระเศียรพระองค์ และเสด็จกลับเขาไกรลาส
ดาบสทั้ง ๔ เกิดความ เลื่อมใสศรัทธาใน พระพุทธรูปศาสนาและบวช ในพระพุทธรูปศาสนา	ฤๅษีทั้ง ๔ มาพบพระอิศวร บูชาพระพุทธรูปปฏิมาเกิด ความเลื่อมใสศรัทธาใน พระพุทธรูปศาสนาและบวช ในพระพุทธรูปศาสนา	

จากตารางเปรียบเทียบโครงเรื่องข้างต้น จะเห็นได้ว่าทั้ง ๓ เรื่องมีโครงเรื่องคล้ายกัน คือ พระอิศวร/พระศิวะปรารถนาจะก่อกรรมแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธรูปเจ้า การทำประลองฤทธิ์ด้วยการช้อนหา การผลัดกันช้อนหา พระพุทธรูปเจ้าหาพระอิศวรพบแต่พระอิศวรไม่สามารถหาพระพุทธรูปเจ้าได้ พระอิศวรเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา การสร้างหอบพระปฏิมา/ พระวิหาร/ รูปพระพุทธรูปเจ้าเหนือเศียรพระอิศวร แต่มีเหตุการณ์ที่แตกต่างกันคือ **คัมภีร์โลกบัญญัติ**และ**คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจจนกถา** ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับฤๅษี ๔ องค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา และออกบวช ส่วน **คำกาพย์เรื่องพระศิวะประติมา** ไม่ปรากฏเรื่อง

ดังกล่าวแต่จบเรื่องด้วยการที่พระอิศวรเสด็จกลับเขาไกรลาส และความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถา พระอิศวรตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทเจ้าในอนาคตกาล

จากการศึกษาคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถา และคำภีร์เรื่องพระศิวประวัติมาจะเห็นได้ว่า เนื่องจากคัมภีร์โลกบัญญัติและคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจยกถามีลักษณะเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับพระอิศวรจึงได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแนวคิดแบบพุทธศาสนาเช่น แนวคิดเรื่องผลของการสร้างกุศลกรรม โดยกล่าวถึงสาเหตุที่พระอิศวรได้ประทับอยู่ในทิพยพิมานเหนือยอดเขาไกรลาส มีโคอุสุภราชเป็นพาหนะ มีตรีศูลเป็นอาวุธนั้น เพราะเคยสักการบูชาพระพุทเจ้าด้วยโค มืด เข็ม ปฏัก และประทีปอย่างละ ๑ สิ่ง แต่ใน คำภีร์เรื่องพระศิวประวัติมา ไม่มีกล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวแต่กลับให้ความถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระนารายณ์เมื่อครั้งได้รับพระบัญชาจากพระศิวะให้อวตารลงมาสู่โลกมนุษย์ในรูปพระพุทเจ้าเพื่อมาแสดงธรรมหลอกลวงเหล่าแพศย์ศูทรให้ไกลห่างจากพระเวท ดังความว่า

นี่แน่ สิทธารถอาจารย์	สุผู้อวตาร
จากท่านนารายณ์กลับมา	
ตามเราสั่งสรรค์บัญชา	สอนเหล่าชาวหล้า
บรรดาแพศย์ศูทรทรมพรณ	
พวกนี้มักใหญ่ใฝ่ฝัน	แย่งพราหมณ์ครามครัน
เรียนธรรมเวททางค้อย่างพราหมณ์	
ไปเกิดเมืองแมนแน่นหลาม	เพื่อกันพรณทรม
ลามปามแปดบนบนสรวง	
เราใช้ให้ท่านเทศน์ลวง	แพศย์ศูทรทั้งปวง
หายห้วงพระเวทวิทยา	
จักได้เกิดในจตุรา	บายกันชั้นฟ้า
ไว้ทำพวกพราหมณ์งามพงศ์	
เหตุใดท่านไม่เชื่อตรง	ต่อตุผู้ทรง
เดชขงยั้งลบภพสาม	

ไม่หลงแต่พรณอันทราม   ลวงกษัตริย์พราหมณ์
ลวงลามถึงเหล่าชาวสวรรค์
ให้หลงปลงใจใฝ่ฝัน   ในคำรำพัน
แห่งท่านอันอกตัญญู
ลิมละพระเวทเดชตู   กล่าวกลบลบลเหตุ
คิดสู้เราผู้สร้างสรรค์
เรามาไม่บอภิวันท์   ยูให้ไพร่สรรพ์
คิดหันออกหาจากเรา

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๕๒๔: ๙-๑๐๐)

จากเนื้อความดังกล่าว ตรงกับเรื่องราวในปางพุททาวตาร สันนิษฐานได้ว่า ผู้ประพันธ์น่าจะเคยได้รับฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุททาวตารมาก่อน ดังความในตอนท้าย ผู้ประพันธ์กล่าวถึงที่มาของเรื่องว่า

ข้าเจ้ากล่าวร่ำตำนาน   อันเป็นนิทาน
ซึ่งท่านผู้เฒ่าเล่าขาน
...

พุทธศาสน์ปราชญ์แทรกไสยปน   คลุกคลลระคน
เหลือคั่นแคะไค้ไทรตรา

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๕๒๔: ๑๐๕)

จากภาพข้างต้น ข้อความที่กล่าวว่า “**พุทธศาสน์ปราชญ์แทรกไสยปน**” ในที่นี้ น่าจะหมายถึง เนื้อหาที่ปะปนกันระหว่างพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ผู้ประพันธ์ได้เคยรับฟังมานั่นเอง

นอกจากในวรรณกรรมต่าง ๆ ชื่อปางพุททาวตารยังปรากฏในตำราภาพเทวรูป เลขที่ ๓๒ ปรากฏภาพวาด “พุททาวตาลพระนารายเป็นพระเพื่อจะถือเอาซึ่งพระศิวะ ลิงค์แต่ต่อสุระตรีปุระ” (ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์, ๒๕๓๕: ๗๒) และในตำรา ภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เลขที่ ๓๐ ปรากฏภาพ “พุททาวตาลเพื่อจะถือเอาซึ่ง พระศิวะลิงค์แต่ต่อสุระตรีปุระ” (ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์, ๒๕๓๕: ๒๐๗) อีก

ทั้งปรากฏในภาพจิตรกรรมหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามบานที่ ๓๒ มีข้อความระบุในภาพว่า “พุททาวตาส เพื่อถือเอาซึ่งพระคิวงค์ แต่อสูตรตรีบุร่า” (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๕๑: ๑๕๒) และภาพหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส บานที่ ๓๒ ปรากฏภาพบุรุษผิวสีเทามี ๔ กรดำนล่างบุรุษผู้นี้มียักษ์ชูคิวงค์ส่งให้บุรุษผู้นี้ ซึ่งอรุณศักดิ์ กิ่งมณี วิเคราะห์ภาพนี้ว่า “น่าจะเป็นเหตุการณ์ครั้งที่พระนารายณ์อวตารเป็นสมณะ เพื่อหลอกเอาคิวงค์จากอสูตรตรีบุร่าในปาง ‘พุททาวตาส’” (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๕๑: ๒๓๗) ซึ่งจากภาพลายเส้นตำราภาพเทวรูปเลขที่ ๓๒ ตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เลขที่ ๗๐ อีกทั้งภาพจิตรกรรมหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามและวัดบวรสถานสุทธารวาสสะท้อนให้เห็นว่าอาจจะเกิดความสับสนในการรับรู้เรื่องพุททาวตารและสมณาวตารซึ่งภาพพุททาวตารที่ปรากฏทั้งหมดนี้ควรจะเรียกว่าปางสมณาวตารจะถูกต้องกว่า เพราะเนื้อเรื่องที่กล่าวถึงได้คำอธิบายภาพนั้นคือเนื้อเรื่องในปางสมณาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นสมณะเพื่อไปล่อลวงตรีบุร่าให้ยกคิวงค์ออกจากเศียร

ทสรถชาติก-พระรามในฐานะพระโพธิสัตว์

ชาติกคือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในพระชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องราวของชาติหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่าชาติก รวมทั้งสิ้น ๕๔๗ เรื่อง (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, ๒๕๔๓: ๓๐) ทสรถชาติก เป็นชาติกลำดับที่ ๔๖๑ ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกาทสนิบาต กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์รามบัณฑิตพระโอรสของพระเจ้าทสรถมหาราช เมื่อพระมเหสีของพระองค์สิ้นพระชนม์ได้แต่งตั้งให้สตรีอื่นขึ้นเป็นพระอัครมเหสีมีพระโอรสคือภรตกุมาร เมื่อครั้งประสูติพระโอรส พระเจ้าทสรถมหาราชได้ประทานพรให้แก่พระอัครมเหสี เมื่อภรตกุมารเจริญพระชันษาขึ้นพระอัครมเหสีได้ขอให้พระราชทานพระราชสมบัติแก่พระภรตด้วยสัญญาที่พระเจ้าทสรถมหาราชเคยให้ไว้ จึงจำต้องยกพระราชสมบัติให้ภรตกุมาร และด้วยความเกรงว่ารามบัณฑิตและลักษณกุมารจะตกอยู่ในอันตรายจึงให้พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ออกจากเมืองไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปี สีดาวเทวีขอติดตามทั้งสองพระองค์ไปด้วย ๔ ปีผ่านไป พระเจ้าทสรถมหาราชสิ้นพระชนม์

พระมหาลีให้อำมาตย์ถวายพระราชสมบัติให้ภรตกุมารแต่เหล่าอำมาตย์ไม่ยอม ภรตกุมารจึงเดินทางไปเชิญรามบัณฑิตกลับเมือง เมื่อพบรามบัณฑิต ภรตกุมารได้แจ้งข่าวการสวรรคตของพระเจ้าทศรถมหาราช รามบัณฑิตไม่ได้มีอาการเศร้าโศกแต่อย่างไรด้วยรู้โลกธรรม ๘ ภรตกุมารแปลกใจที่รามบัณฑิตไม่แสดงอาการเศร้าโศกจึงตรัสถามถึงสาเหตุ รามบัณฑิตจึงแสดงเหตุแห่งความไม่เศร้าโศกแก่ภรตกุมาร

เมื่อพระรามเข้ามาปรากฏบทบาทในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา ย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับคติความคิดแบบพุทธศาสนา ด้านรูปแบบได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็นชาดก ประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ อติตวัตถุ ปัจจุบันวัตถุ และสโมธาน *ทศรถชาดก* พระรามได้กลายเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ไป ดังจะเห็นได้จากตอนท้ายเรื่องมีการสโมธานหรือประชุมชาดก คือ “แจงตัวบุคคลในเรื่องหรืออติตวัตถุว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครในชาติปัจจุบัน” (ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา, ๒๕๕๓: ๔๐) ดังความใน*ทศรถชาดก*ว่า

...พระทศรถมหาราชในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระสุทโธทนมหาราช
พระมารดาได้มาเป็นพระมหายา สีดาดำมาเป็นมารดาของราहुล
เจ้าภรตได้มาเป็นมาเป็นอานนท์ เจ้าลักษณได้มาเป็นสาริบุตร
บริษัทได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนรามบัณฑิต ได้มาเป็นเรตถาคต
แลฯ (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส, ๒๕๓๙: ๗๔)

จากประชุมชาดกจะเห็นได้ว่า *ทศรถชาดก* ได้กล่าวถึง พระเจ้าทศรถมหาราช พระมารดาของรามบัณฑิต พระลักษณ พระภรต และสีดาทวี กลับชาติมาเกิดเป็น พระพุทธเจ้า พระญาติ และพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าไป เน้นย้ำให้เห็นว่าพระราม นั้นเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ส่วนในด้านเนื้อหาผู้วิจัยจะศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราม ใน*รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ)* และ*ทศรถชาดก* ดังตารางดังต่อไปนี้

รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ) อโยธยากัณฑ์	ทศรถชาดก
<p>ท้าวทศรถมีพระโอรส ๔ พระองค์คือ พระราม พระลักษมณ์ พระศัตรุฆน์ และ พระภรต</p>	<p>พระเจ้าทศรถมหาราชมีพระโอรส ๒ องค์ พระนามว่า รามบัณฑิตและลักษณกุมาร และพระธิดา ๑ องค์พระนามว่า สীตาเทวี</p>
<p>ท้าวทศรถจะอภิเษกพระรามเป็น พระยุพราช นางโกยกะเกษิทรราชจึงขอให้ พระภรตได้เป็นพระยุพราชด้วยสัญญา ที่เคยให้พรนางไว้</p>	<p>เมื่อพระอัศวมเหสีสิ้นพระชนม์ได้แต่งตั้ง สตรีอื่นขึ้นเป็นพระมเหสี และมีพระโอรส ๑ องค์พระนามว่า ภรตกุมาร เมื่อครั้ง ประสูติพระโอรสพระเจ้าทศรถได้ให้ พรแก่นางแต่นางเพิกเฉย</p>
<p>นางโกยกะเกษิให้เนรเทศพระรามไปอยู่ป่า เป็นเวลา ๑๔ ปีพระราม พระลักษมณ์ และ พระนางสีตาออกจากพระนครไปอยู่ป่า</p>	<p>พระเจ้าทศรถเกรงว่ารามบัณฑิต และ ลักษณกุมารจะตกอยู่ในอันตราย จึงให้ พระโอรสทั้งสององค์เดินทางออกจาก เมืองไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปี สীตาเทวี ขอติดตามไปด้วย</p>
<p>ท้าวทศรถเสียดพระทัยจนสิ้นพระชนม์ พระภรตและพระศัตรุฆน์ถวายพระเพลิง พระศพตามราชประเพณี</p>	<p>ในปีที่ ๙ พระเจ้าทศรถสิ้นพระชนม์ พระมเหสีให้อำมาตย์ถวายเศวตฉัตร แก่ภรตกุมาร แต่เหล่าอำมาตย์ไม่ยอม ภรตกุมารจึงไปเชิญพระรามบัณฑิต กลับเมือง</p>
<p>พระภรต พระศัตรุฆน์ นางเกาศัลยา นางสุมित्रา และนางโกยกะเกษิ เดินทางไป เชิญพระรามกลับมาครองพระนคร เมื่อ พบกันพระภรตเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ พระราม พระลักษมณ์ และนางสีตาฟังทั้ง ๓ พระองค์ทรงเศร้าโศกมาก</p>	<p>ภรตกุมารพร้อมเหล่าอำมาตย์เดินทางไป เชิญรามบัณฑิตกลับเมืองและแจ้งข่าว การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าทศรถ รามบัณฑิตเมื่อได้ทราบข่าวไม่มีอาการ เศร้าโศกแต่อย่างไรด้วยรู้โลกธรรม ๘ และได้แสดงธรรมถึงเหตุดังกล่าวแก่ ภรตกุมาร</p>

รามายณะ (ฉบับวาลมิกิ) อโยธยากัณฑ์	ทสรถชาดก
เพื่อรักษาสังจวจาที่ไว้ไว้กับพระราชบิดาพระรามไม่ยอมเสด็จกลับพระนคร พระภราดาขอพระราชทานรองพระบาทไปเป็นตัวแทนพระองค์ ส่วนพระภราดาและพระศัตรุฆ्नต่างถือเพศเป็นโยคี	รามบัณฑิตไม่ยอมกลับเมืองเพราะยังไม่ครบ ๑๒ ปี แต่ได้ถอดฉลองพระบาทที่ทำด้วยหญ้าของพระองค์พระราชทานให้พระภราดาตุกมาร นำกลับเมืองไปเพื่อเป็นตัวแทนของพระองค์ในการครองเมือง
	เมื่อครบกำหนด ๓ ปีรามบัณฑิตเสด็จกลับพระนคร และได้แต่งตั้งสีดาเทวีเป็นพระมเหสี แล้วปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าทั้ง **รามายณะ** และ **ทสรถชาดก** มีโครงเรื่องหลักที่คล้ายกันคือ การเดินทางออกจากเมือง การรักษาสังจวจาไม่กลับเมืองจนกว่าจะครบระยะเวลาที่ให้สังจวจาไว้กับท้าวทศรถ/พระเจ้าทศรถมหาราช การพระราชทานรองพระบาทให้เป็นตัวแทนพระองค์ในการปกครองเมือง แต่สิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ประการแรกคือ บทบาทของพระรามใน **ทสรถชาดก** ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบคิดแบบพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากใน **ทสรถชาดก** มุ่งเน้นให้เห็นว่ารามบัณฑิตทรงรู้โลกธรรม ๘ จึงไม่แสดงอาการเศร้าโศกเสียใจใด ๆ ดังความที่บรรยายถึงเหตุการณ์ตอนที่ภราดาตุกมารเมื่อแจ้งข่าวการสวรรคตของพระเจ้าทศรถมหาราชแก่พระรามว่า

... (ภราดาตุกมาร) เข้าเฝ้าพระรามบัณฑิตผู้ปราศจากความระแวง ประทับนั่งอย่างสบาย ประหนึ่งรูปทองที่ตั้งไว้ ณ ประตูดุอาศรมบท ถวายบังคมประทับยืน ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง กราบทูลข่าวของพระราชอาแล้วก็ทรงฟูปลงแทบพระบาททั้งคู่ ทรงพระกรรแสงพร้อมทั้งอำมาตย์ พระรามบัณฑิตมิได้ทรงเศร้าโศกเลย มิได้ทรงพระกรรแสงเลย แม้เพียงอาการผิตปรกติแห่งอินทรีก็มีได้มีแก่พระองค์... (**พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑, ๒๕๓๙: ๖๖**)

เมื่อเห็นว่ารามบัณฑิตไม่ทรงแสดงอาการเศร้าโศกใด ๆ เมื่อได้ฟังข่าว ภารตกุมารได้ตรัสถามเหตุที่พระองค์ไม่แสดงความเศร้าโศกเสียใจเมื่อได้ฟังข่าว การสวรรคตท้าวทศรถ รามบัณฑิตได้ตรัสว่าเพราะพระองค์รู้โลกธรรม ๘ ดังตัวอย่าง ความในอรรถาธิบายว่า

พอภรตจะเอย ชีวิตของฝูงสัตว์นั้นะ บรรดาคนทีพากันรำไห่ ถึงจะมากมาย แม้สักคนเดียวก็มีอาจที่จะรักษาไว้ได้ว่า ออย่าขาด ไปเลยนะ ครั้นนี้ผู้เช่นเรานั้น รู้โลกธรรมแปดโดยความเป็นจริง ชื่อว่าวิญญูชนมีความหลักแหลม เป็นบัณฑิต ในเมื่อฝูงสัตว์ ผู้มีชีวิตไปสุดกันแต่ตายไปแล้ว จะยังทนให้เข้าไปเดือดร้อนเพื่ออะไรกัน คือเหตุไรจึงจะแผดเผาตนด้วยความทุกข์ของตนอันหา อุปการะมิได้ (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑, ๒๕๓๙: ๗๐)

ความแตกต่างระหว่างเรื่อง**รามายณะ** และ**ทศรถชาดก**ประการที่สอง ในเรื่อง **รามายณะ** พระรามและพระนางสีดาไม่ใช่พี่น้องกันและอภิเษกสมรสกันก่อนออกจาก พระนคร ส่วนเรื่อง**ทศรถชาดก**พระรามและสีดาเทวีเป็นพี่น้องกัน ดังความที่บรรยาย ใน**ทศรถชาดก**ว่า

ในอดีตกาล พระเจ้าทศรถมหาราช ทรงละความถึงอคติ เสวยราชสมบัติโดยธรรม ณ พระนครพาราณสี พระอัครมเหสี ผู้เป็นใหญ่กว่าสตรีหมื่นหกพันนางของท้าวเธอ ประสูติโอรส ๒ องค์ พระธิดาองค์ ๑ พระโอรสองค์ใหญ่ทรงนามว่า รามบัณฑิต องค์รองทรงนามว่า ลักษณะกุมาร พระธิดาทรงนามว่า สีดาเทวี (พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑, ๒๕๓๙: ๖๓)

และเมื่อครบกำหนด ๑๒ ปี เมื่อเสด็จกลับเข้าเมือง พระรามจึงอภิเษกสมรส กับสีดาเทวีและแต่งตั้งพระนางให้เป็นพระอัครมเหสี ซึ่งในข้อนี้หากไม่ทราบเรื่องราว เกี่ยวกับการแต่งงานของสกุลศากยวงศ์และใช้การตัดสินใจแบบคนสมัยใหม่เข้าไป พิจารณาเรื่องดังกล่าวก็จะเกิดข้อสงสัยว่าไม่น่าเป็นไปได้ที่พระรามและสีดาเทวีซึ่งเป็นพี่น้องกันจะแต่งงานกัน แต่แท้จริงแล้วศากยวงศ์ของพระพุทธเจ้านั้นถือเรื่องการ

แต่งงานกันในกลุ่มญาติวงศ์เป็นสำคัญ ตั้งความต่อนหนึ่งในหนังสือ**พระปฐมสมโพธิกถา** ปริเฉทที่ ๑ วิวาทมงคลปริวัตต์ ที่กล่าวถึงการอภิเษกกันในหมู่พี่น้องศากยวงศ์ความว่า

...เรามิได้เห็นนางขัตติยราชธิดาแห่งกษัตริย์ทั้งหลายอื่น ซึ่งจะเป็นบรมขัตติยาสัมภินชาติชาติตรีอันประเสริฐเสมอเหมือนด้วยเชษฐภคินี โดยแท้ เบื้องว่าจะอภิเษกสังวาสกับด้วยขัตติยราชสกุลทั้งหลายอื่น เกรงว่าราชบุตรธิดาของเราซึ่งจะบังเกิดนั้นจะไม่เป็นขัตติยชาติบริสุทธิ ฝ่ายข้างบิดาข้าง ฝ่ายข้างมารดาข้าง ก็จะถึงซึ่งชาติสัมภเวสเสื่อมเสียขัตติยวงศ์ไป เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายชอบใจจะอภิเษกสังวาสกับด้วยพระชนิษฐภคินีองค์เดียวเท่านั้นในที่นี้เป็นพระราชมารดา แล้วก็กระทำสกะสังวาสกับด้วยพระกนิษฐภคินีทั้ง ๔ นาง นั้นเป็นคู่ ๆ กัน ด้วยกลัวชาติสัมภเวส จนเจริญด้วยพระราชบุตรพระราชธิดาเป็นอันมาก เหตุตั้งนั้น กษัตริย์ทั้งหลายในกรุงกบิลพัสดุ์ นั้น จึงได้นามกรปรากฏว่าสักยราชสกุล เพราะกระทำการสกะสังวาสในราชวงศ์แห่งตนๆ... (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๑๗: ๕-๖)

เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นพระนารายณ์อวตาร-พระรามเป็นพระโพธิสัตว์: การยอมรับหรือปฏิเสธเรื่องเล่าต่างศาสนา

เมื่อพิจารณาเรื่องพุทธอวตารในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า บทบาทของพระพุทธเจ้าในฐานะพระนารายณ์อวตารนั้นไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนานัก เนื่องจากบทบาทของพระพุทธเจ้าในพุทธอวตารที่ปรากฏใน**คัมภีร์ปุราณะ**ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น พระพุทธเจ้าปรากฏบทบาทเป็นผู้หลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพด้วยการเผยแพร่คำสอนที่ขัดแย้งกับศาสนาดั้งเดิม การที่จะให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนายอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใช้คำสอนหลอกลวงนั้นเป็นเรื่องยาก การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้หลอกลวงเปรียบเสมือนเป็นการลดพระเกียรติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธาวตารในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า สังคมไทย ปฏิเสธการยอมรับเรื่องพุทธาวตารโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากไม่พบการกล่าวถึง พระนารายณ์ในรูปพระพุทธเจ้าอวตารใน **คัมภีร์นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ฉบับโรงพิมพ์วชิรจันทร์ ฉบับคุณหญิงเลื่อน และฉบับหอสมุดแห่งชาติ** โดยเลี่ยงไป กล่าวถึงปางสมณาวตารแทน และถึงแม้จะพบว่ามีกรคงชื่อปางพุทธาวตารไว้เป็น ชื่อปางที่ ๙ ใน **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว แต่จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่แม้แต่จะปรับเปลี่ยนเรื่องราวของพระนารายณ์ในรูปพระพุทธเจ้าอวตารให้เข้ากับสังคมไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนา กลับเสี่ยงที่จะกล่าวถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนารายณ์ในรูปพระพุทธเจ้า อวตาร และกล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าแทน สะท้อนให้เห็นว่าทรงปฏิเสธการยอมรับ ความคิดดังกล่าวโดยสิ้นเชิง

อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ถึงการ รวมเอาพระพุทธเจ้าเข้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ในศาสนาพราหมณ์นั้น เป็นเพราะ มีผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น ดังความที่กล่าวไว้ในส่วนคำนำของ พระราชนิพนธ์เรื่อง **ลิลิตนารายณ์สิบปาง** ว่า

...การที่พวกพราหมณ์จัดเอาพระสมณโคตมพุทธเจ้าเป็นอวตารของ พระนารายณ์นั้น ก็เพราะรู้สึกว่าได้บังเกิดมีผู้เลื่อมใสในพระพุทธ ศาสนามากขึ้น จนเหลือที่จะคิดกำจัดได้แล้ว จึงเลยผสมผสานรับ เอาพระพุทธเจ้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ทีเดียว แต่ครั้งนั้นจะ รับรองคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นของที่ถูกต้องก็ไม่ได้ เพราะ จะต้องสารภาพว่าคำสั่งสอนของพวกพราหมณ์เองผิด จึงต้องกล่าว แก่ไปว่าพระนารายณ์อวตารมาเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อหลอกหลวงชน ที่ชั่วร้าย อีกทั้งอสูร เทตย์ ทานพ ฯลฯ เพื่อให้หลงเชื่อในสิ่งที่ผิด แล้วจะต้องได้รับผลร้ายแห่งมิถุนาที่กฎจักรมุนั้น ๆ (พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๔: ๑๗)

ความคิดเช่นเดียวกันนี้ยังปรากฏในความคิดของนักวิชาการชั้นหลัง เช่น วิสุทธ์ บุษยกุล ที่กล่าววิจารณ์ปางพุทธาวตารว่า “ชาวฮินดูอาจจะเห็นว่าศาสนาพุทธในระยะ

นั้นกำลังรุ่งเรือง จึงผูกเรื่องขึ้นว่า พระนารายณ์อวตารมาเป็นพระพุทธรเจ้า และลวงให้คนเลวหลงเชื่อ เพื่อที่จะให้คนเลวที่เชื่อในคำลวงนี้ไม่มีโอกาสขึ้นสวรรค์ ส่วนชาวฮินดูที่ไม่ยอมหลงเชื่อพระพุทธรเจ้านั้นคือ ชาวฮินดูที่แท้จริง และได้ขึ้นสวรรค์ในที่สุด” (วิสุทธิ บุษยกุล, ๒๕๒๐: ๑๘๐) เช่นเดียวกับ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา (๒๕๑๗) ที่กล่าวถึงเรื่องเดียวกันนี้ว่า “การที่พราหมณ์จัดเอาพระพุทธรเจ้ามาเป็นอวตารปางที่ ๙ ของพระนารายณ์ ก็เพราะว่า พวกพราหมณ์ไม่สามารถจะเอาชนะพุทธศาสนาได้ จึงต้องยอมรับว่าพระพุทธรเจ้าเป็นศาสดาสำคัญองค์หนึ่ง และยอมยกให้พระพุทธรเจ้าเป็นนารายณ์อวตารปางที่ ๙ แต่บิดเรื่องไปเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า พระนารายณ์อวตารลงมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า เพื่อลบล้างลัทธิผิด ๆ ให้ คนบาปหยาบเข้าประพุดิตตามจะได้พากันไปสู่หายนะและอบาย” (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, ๒๕๑๗: ๑๓๗) จากความคิดของนักวิชาการในชั้นหลัง มีทัศนคติคล้ายคลึงกับพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่ยอมรับบทบาทของพระพุทธรเจ้าในบทบาทของพระนารายณ์อวตาร สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเรื่องดังกล่าว

และถึงแม้ว่าเรื่องพุทธรอวตารจะได้รับการอ้างถึงในคำกาพย์เรื่องพระศิว-
ประติมา ดังที่พระอิศวรกล่าวทำความเข้าใจถึงครั้งที่พระนารายณ์ได้รับพระบัญชาจากพระองค์ให้อวตารลงมาเป็นพระพุทธรเจ้าเพื่อหลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพ เทวดาถึงไม่ทำความเคารพพระองค์ ทั้งยังทำลายพระพุทธรเจ้าให้ประลองฤทธิ์โดยผลัดกันซ่อนหาเมื่อพระพุทธรเจ้าได้ฟังความจึงตรัสตอบพระอิศวรไปว่า

ดูก่อนบพิตรอิศวร	ผู้อ้างสร้างมवल
ท่านควรดำริไตร	
เราสร้างบารมีโพ-	บุลย์สื่อสงไขย
กำโรแสนกับนัมนา	
เพราะมีมหากรุณา	นำสำประษา
ให้คลาจากข้ายางงม	
อุตสาห์จนสำเร็จสม-	โพธิญาณอุตตม
เป็นบรมสัมพุทธรพิศัญญ์	

อันมารชั้นปรนิมมิต	วสวัตดีจิต
มุ่งคิดปองร้ายริษยา	
พร้อมด้วยทวยแสนเสนา	ผจญอาตมา
ก็ล่าหลีกหนีไป	
เราตรัสสัทธิธรรมนำไตร-	โลกหลีกหลงไหล
แจ้งในสังฆธรรมนำผล	
ด้วยเดชสัทธิธรรมอำพน	ฤทธิไคผจญ
จำนนฤทธิธรรมอำไพ	

(พระยาอุปกิตศิลป์สาร, ๒๕๒๕: ๑๐๑)

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ยอมรับว่าพระองค์เป็นอวตารของพระนารายณ์ แต่อย่างไร แต่กลับได้ตอบว่าพระองค์ได้สร้างบารมีมาอย่างยาวนานเป็นเวลาสี่อสงไขยแสนกัลป์ ไปรตเหล่าสรรพสัตว์ให้พ้นจากความมกมายต่าง ๆ จนพระองค์บรรลุพระบรมโพธิสมภารตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พญามารและเหล่าเสนาคิดปองร้ายพระองค์ก็มิอาจทำอันตรายใด ๆ แก่พระองค์ได้ ด้วยเดชแห่งสัทธิธรรมฤทธิไค ๆ ย่อมต้องจำนนต่อฤทธิธรรมของพระองค์ จากบทสนทนาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ปฏิเสศความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าคืออวตารของพระนารายณ์โดยสิ้นเชิง ขณะที่บทบาทของพระรามใน*ทศรถชาดก*นั้น ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคติความคิดแบบพุทธศาสนา และผลานพระรามเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ไป จึงทำให้ความคิดเรื่องพระรามคือพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับในสังคมที่นับถือพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการแพร่กระจายนิทานพระรามในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแพร่หลายเช่น *พรหมจักรชาดก* *หอรมาน* *พระรามชาดก* *พระลัก-พระลาม* เป็นต้น ซึ่งนิทานพระรามในท้องถิ่นต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเรื่องราวให้เข้ากับวัฒนธรรมพุทธศาสนาตามที่ ศิราพร ณ ถกลาง กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “...นิทานพระรามได้ถูกปรับให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา พระรามในฐานะพระเจ้าของฮินดูก็กลายเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในศาสนา” (ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถกลาง, ๒๕๓๗: ๑๔๑)

บทสรุป

เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าต่างศาสนาจะได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธในสังคมที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับว่าเรื่องเล่าดังกล่าวเข้ากับคติความคิดของศาสนาหลักหรือไม่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าใน **คัมภีร์ปุราณะ** พระพุทธเจ้าถูกผสมผสานเข้าเป็นพระภาคหนึ่งของพระวิษณุ แม้ใน **คัมภีร์ปุราณะ** พระพุทธเจ้าจะอวตารลงมาเพื่อหลอกลวงศัตรูของเหล่าเทพก็ตาม แต่ผู้นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยเฉพาะผู้นับถือลัทธิไวษณพนิกาย ต่างก็นับถือพระพุทธเจ้าคือพระวิษณุอวตาร เนื่องจากการอวตารของเทพเจ้าลงมาสู่โลกมนุษย์นั้นมิวัตถุประสงค์หลักเพื่อปฏิบัติพันธกิจที่ได้รับการร้องขอให้สำเร็จ เช่นเดียวกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระรามใน **เรื่องทศรถชาติกพระราม** ถูกผสมผสานเข้าเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เข้ากับคติความคิดแบบพุทธศาสนา จากการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับศาสดาต่างศาสนาสะท้อนให้เห็นว่า การผสมผสานศาสดาต่างศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสดาในศาสนาตนเองนั้นถือเป็นวิธีการอันละมุนละม่อมในการลดความขัดแย้งระหว่างศาสนานั้นเอง

บรรณานุกรม

ตำราราชานาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ:

ดอกหญ้า, ๒๕๔๖.

ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

ปรมาธิบดีชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **พระปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร:

ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๗.

พระคัมภีร์ชาติกแปลฉบับ ส.อ.ส., เล่ม ๑๑. กาญจนบุรี: สหાયการพิมพ์, ๒๕๓๙.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตนารายณ์สิบปาง**. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม,

๒๕๑๔.

วิสุทธิ บุษยกุล. **วิสุทธินิพนธ์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.

ศิราพร วิฐะฐาน ฦ ถลาภ. **ในท้องถื่นมีนิทานและการละเล่น: การศึกษาคติชนใน**

บริบททางสังคมไทย. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗).

ศักดิ์ศรี แยมันดตา. **ศักดิ์ศรีนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๗.

_____. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

อภิรักษ์ณี เกษมผลกุล. “เมื่อพระอิศวรชวนพระพุทธรเจ้าชอนหา” ต้นเค้าและปริศนา
ธรรมจากวรรณกรรมที่ปรากฏอนุภาคชอนหาระหว่างพระอิศวรกับพระพุทธรเจ้า.

The Journal ๑, ๒ (July ๒๐๐๕): ๑๕-๓๔.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **เทพอินทรีผู้พิทักษ์พุทธสถาน**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑.

อุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), พระยา. **คำประพันธ์บางเรื่อง**. กรุงเทพฯ: ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

Joshi, L. **Studies in the Buddhistic culture in India**. New Dehli: Shri Jainendra,
1967.

Shastri, J. L. (Ed.). **Ancient Indian Tradition and Mythology: The Bhagavata
Purana**, Vol. 7, Vol. 11. Dehli: Motilal Banarsidass, 1999.

Wilkins, W. J. **Hindu Gods and Goddess**. New York: Dover, 2003.